

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลของการศึกษา และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

โดยสรุปจะเห็นว่า สาเหตุและสภาพความรุนแรงความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน มีรากเหง้ามาจากการพัฒนาของรัฐที่มีนโยบายมุ่งเน้นการขยายอำนาจเหนือพื้นที่ของรัฐ โดยรวมศูนย์อำนาจการควบคุมจัดการพื้นที่ป่าไว้ที่รัฐเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองวัฒนธรรม ด้วยการรักษาไว้ ซึ่งความสมดุลทางระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ ปกป้องพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์ไว้ด้วยการประกาศเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับเขตพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการปิดกั้นสิทธิการใช้ประโยชน์และการพึ่งพิงปัจจัยการดำรงชีวิตจากป่าของชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินในพื้นที่ป่า เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมืองวัฒนธรรม และปัญหาความมั่นคงของชีวิตของชาวบ้านในชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่า ทำให้เกิดการต่อต้านที่หลากหลายรูปแบบ

การพยายามแสวงหาทรัพยากรจากพื้นที่ป่ามาตอบสนองความต้องการของชาวบ้านในชุมชน โดยไม่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและความสมดุลของธรรมชาติ จนทรัพยากรย่อยหรือนำมาซึ่งปัญหาความเสื่อมโทรมและการลดน้อยถอยลงของพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น จึงเป็นที่มาของความไม่เข้าใจและความขัดแย้ง รวมทั้งการใช้วิธีรุนแรงระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความไม่ประสานสอดคล้องของนโยบายของรัฐที่มีการพัฒนาประเทศแบบแยกส่วนที่มักจะสนใจแต่เศรษฐกิจส่วนบน และละเลยประชาชนที่เป็นฐานเศรษฐกิจส่วนล่างซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงเป็นบูรณาการกับเรื่องสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมของรัฐจึงควรตระหนักว่าการที่ประเทศจะเข้มแข็งและมั่นคงได้นั้น ฐานเศรษฐกิจส่วนล่างจะต้องแข็งแรง รัฐจะต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทโดยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ โดยรัฐต้องทบทวนนโยบายการพัฒนาใหม่เพื่อลดความขัดแย้งในวิถีคิด การพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐให้อยู่แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนแนวเดียวกัน ยอมรับการมีอยู่ของอำนาจชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจากรากฐานเดิมของชุมชนให้มากที่สุด กำหนดระดับนโยบายการจัดการของทุก

ภาคส่วนราชการอย่างชัดเจน ดังนั้นแนวทางที่จะลดปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จะประสบความสำเร็จรัฐต้องกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นด้วยการเปิดโอกาสและเงื่อนไขในการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กร และให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ อย่างยั่งยืน

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าสาเหตุและความรุนแรงของความขัดแย้งในชุมชนมีพื้นฐานมาจากชุมชนต้องการกรรมสิทธิ์ในที่ดินป่าที่อาศัยและทำกิน ซึ่งที่ผ่านมาถูกจัดการโดยรัฐมาตลอด โดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน วัฒนธรรมของคนท้องถิ่น รวมทั้งไม่ยอมรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่านั้น ไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของที่จะหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ จิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าจึงไม่เกิดขึ้น ชาวบ้านต่างพากันแสวงหาผลประโยชน์ และมีการต่อต้านอำนาจการควบคุมจัดการพื้นที่ป่าของรัฐด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การลักลอบตัดไม้ในป่าอย่างรุนแรง การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม การเผาป่า การล่าสัตว์ และหาของป่าเพื่อการค้า เป็นต้น ในการควบคุมจัดการพื้นที่ป่าของรัฐนั้นจะมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ปฏิบัติหน้าที่ควบคุมดูแลป้องกันรักษาป่าอย่างเข้มแข็งเมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าทำการจับกุมตามหน้าที่ ความขัดแย้งก็ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของ ปทุมรัตน์ ต่องวงศ์ (2539) ที่พบว่า ความขัดแย้งที่ปรากฏในชุมชนมีเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ แต่ความขัดแย้งที่พบว่ามี ความรุนแรงที่ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อทรัพย์สิน และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุด ได้แก่ ความขัดแย้งในเรื่องที่ทำกินระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ ไปสู่ความทันสมัย การใช้ทรัพยากรเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นเพื่อการค้าหรือยังชีพเพื่อการค้า เพื่อต้องการสะสมทุนทรัพย์ ไว้สำหรับแลกเปลี่ยนกับความสะดวกสบายทุกวิถีทางเท่าที่จะทำได้ ทำให้มีความต้องการทรัพยากรเพื่อเป็นปัจจัยในการผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ร่อยหรอลงอย่างรวดเร็ว ภายใต้ความเสื่อมโทรมและการลดลงของพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการควบคุมจัดการพื้นที่ป่า ระหว่างชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่ากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมจัดการพื้นที่ป่า โดยฝ่ายหนึ่งอ้างถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิทธิตามจารีตประเพณี ตลอดจนจนความชอบธรรมในการตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน และควบคุมจัดการพื้นที่ป่า แต่อีกฝ่ายหนึ่งอ้างถึงความรู้ทางนิเวศวิทยาเป็นหลักสร้างความชอบธรรม

ในการควบคุมจัดการพื้นที่ป่า กำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าตามนโยบายการควบคุมจัดการพื้นที่ป่าของรัฐ เพื่อขยายอำนาจเหนือพื้นที่ควบคุมทรัพยากรเพื่อสร้างชาติและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษาส่วนใหญ่ตรงกับ อเนก นาคะบุตร (2536) ที่ได้กล่าวว่า สงครามแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา มีสาเหตุจากการที่รัฐกับชุมชนในชนบทและตามชายขอบของประเทศ ได้ถือสิทธิและการจัดการดิน น้ำ ป่า ที่แตกต่างกัน และเมื่อเกิดภาวะการไหลป่าของการลงทุนจากต่างประเทศตามกระแสการพัฒนาที่ต้องการเปลี่ยนประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ สงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจึงกลายเป็นวิกฤตของความขัดแย้ง ความขัดแย้งดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการแยกเป็นสองขั้วของความคิดและสองขั้วของกลุ่มคนระหว่างรัฐฝ่ายหนึ่งกับชุมชนอีกฝ่ายหนึ่ง

นอกจากนี้แล้ว อเนก นาคะบุตร ยังได้เสนอว่า ความขัดแย้งซึ่งเกิดจากประชากรที่เพิ่มขึ้นและการแย่งชิงทรัพยากรกันในสังคม ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติมักจะหลงทางไปติดกับ “สงครามการแย่งชิง” และ “การเมือง” ที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานของรัฐและชุมชนมักมองข้ามกระบวนการพัฒนาฟื้นฟูและจัดการเพื่อเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับ สุวารี วงศ์ทองแก้ว (2540) และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ได้เสนอแนะประเด็นปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการทรัพยากร โดยการพิจารณาจุดอ่อนและจุดแข็งของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดบทบาทที่เหมาะสม โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาการจัดการทรัพยากรควรพัฒนาแบบองค์รวม ทั้งเรื่องน้ำ ดิน ป่า ควรต้องดำเนินควบคู่กันไป ในส่วนของภาครัฐนั้นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทโดยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรน้ำของรัฐ โดยรัฐต้องทบทวนนโยบายการพัฒนาใหม่ ยอมรับการเมืองอยู่ของอำนาจชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจากรากฐานเดิมของชุมชนให้มากที่สุด

ในการแก้ไขปัญหามานagementจัดการทรัพยากรจากผลการศึกษาของ วันเพ็ญ สุฤกษ์ (2523) พบว่าการแก้ไขปัญหที่เกิดการควบคุมจัดการทรัพยากรโดยรัฐที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่กลุ่มลักษณะภูมิประเทศหลายอย่างที่แตกต่างกันซึ่งง่ายต่อการเกิดข้อผิดพลาด และเกิดปัญหาในประเด็นต่างๆ ทางการจัดการซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรอยู่เสมอ ส่วนการควบคุมจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมักจะมี ความขัดแย้งเกิดขึ้นน้อยและเมื่อเกิดขึ้นก็มักไม่เป็นปัญหารุนแรงและ

สามารถแก้ไขได้ง่าย ทั้งจากลักษณะของการจัดการและลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนช่วยได้อย่างมาก

อนึ่ง นาคะบุตร ได้เสนอข้อพิจารณาเชิงยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากร ในอนาคตดังนี้

1. ยุทธศาสตร์มหัพภาค มุ่งการกระจายความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ดิน น้ำ และป่าให้มาประสานประโยชน์กับสิทธิทางจารีตและการมีส่วนร่วมจัดการของชุมชนต่างๆ ตลอดจนกลุ่มและองค์กรอนุรักษ์ในทุกท้องถิ่น โดยมีรัฐเป็นผู้ให้ "สิทธิชุมชน" และยอมรับ "องค์กรชุมชน" ภายใต้กฎหมายใหม่ที่ประสาน "หลักนิติศาสตร์แห่งรัฐ" และ "หลักจารีตประเพณีของแต่ละชุมชน"

2. ยุทธศาสตร์จุลภาค

1) ระดับชุมชน แต่ละชุมชนต้องมุ่งการปรับระบบคิด ระบบคุณค่าที่สอดคล้องต่อทั้งจารีตและวิถีชีวิตชุมชน กำนนโยบายและข้อกำหนดของรัฐบาล

2) ระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายป่าชุมชน ต้องร่วมกันประสานข้อมูล วางแผนการพัฒนา ออกกฎระเบียบควบคุมกัน ตลอดจนมีเวทีแก้ไขข้อพิพาทโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นตัวกลางรวมทั้งประสานผลักดันประสานประโยชน์ ประสานจิตสำนึกร่วมกับกลุ่มแนวร่วมอนุรักษ์ชนชั้นกลาง สถาบันวิชาการ สื่อมวลชน

3) การมีกลไก "ไตรภาคี" ในการเป็นกลไกและเวทีจัดการร่วมกัน อันหมายถึง รัฐ, ประชาชน และนักวิชาการ สื่อมวลชนหรือนักพัฒนาเอกชน และนักธุรกิจเอกชน

แนวคิดของ เอนก นาคะบุตร เป็นการเสนอยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากร โดยการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเสนอทางออกของปัญหาความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรในครั้งนี้

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชุมชนที่ศึกษามีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาแบบทันสมัย จึงพยายามสร้างฐานะและรายได้ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างหลากหลายรูปแบบ และมีความต้องการการพัฒนาความเป็นอยู่ของหมู่บ้านตนเองให้ทัดเทียมกับหมู่บ้านอื่นที่อยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ส่งผลให้ชุมชนเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ผู้มีหน้าที่ควบคุมจัดการ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เพื่อลดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าวรัฐ ตลอดจนชาวบ้าน

ในชุมชน และเอกชนที่เกี่ยวข้องทุกๆ ฝ่ายควรจะให้ความร่วมมือและสนับสนุนการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บนพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

ก. ข้อเสนอแนะด้านนโยบายของรัฐ

รัฐจะต้องมีการทบทวนนโยบายและกลไกการปฏิบัติในด้านต่างๆ โดยจะต้องมีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นได้ เพื่อการยืนหยัดอยู่ได้ของชาวบ้านในชุมชน ดังต่อไปนี้

1. นโยบายด้านเศรษฐกิจ

1.1 โดยสนับสนุนความเป็นประชาสังคม หมายถึง การที่ประชาชนรวมกลุ่มกันในรูปต่างๆ เช่น กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน ประชาคม หรือชื่ออื่นใด ซึ่งเป็นไปเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เมื่อชาวบ้านรวมกลุ่มกันช่วยกันคิด ช่วยกันตัดสินใจ มีการเรียนรู้ มีการจัดการ กลุ่มเหล่านี้จะเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ สามารถสร้างเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบต่างๆ เช่น

1) การทำการเกษตรผสมผสาน โดยทำในพื้นที่ไม่เกิน 15-20 ไร่ ให้มีสระน้ำเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปี ปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกผลไม้ ปลูกสมุนไพร ปลูกไม้ยืนต้น เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ต้องใช้สารพิษฆ่าแมลง ชาวบ้านมีอาหารกินอย่างเพียงพอ เหลือเอาไว้ขาย มีเงินออม ไม่มีปัญหาหนี้สิน ครอบครัวอบอุ่นอยู่กันพร้อมหน้า

2) หัตถกรรม เช่น การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน

3) อุตสาหกรรมชุมชน โดยนำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูปจำหน่าย เช่น น้ำผักน้ำผลไม้

4) ศูนย์การแพทย์แผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ

5) ตั้งกองทุนชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนกู้ไปลงทุนเลี้ยงชีพ

6) ธุรกิจชุมชน โดยคนในชุมชนรวมตัวกันทำธุรกิจต่างๆ เช่น ขายสมุนไพร ขายอาหารปลอดสารพิษ เป็นต้น

1.2 รัฐจะต้องทบทวนนโยบายส่งเสริมการเกษตรเชิงพาณิชย์ อันจะก่อผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการอนุรักษ์ เพื่อรักษาคุณภาพของทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างยั่งยืน

1.3 ในโครงการพัฒนาทุกประเภทในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะต้องใช้นโยบายอนุรักษ์เป็นแนวทางในการพัฒนา โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ไม่มุ่งเน้นผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

2. นโยบายด้านการวางแผนการใช้ที่ดิน

2.1 ควรมีการสำรวจลักษณะการใช้ที่ดินและการถือครองที่ดินด้วยเกณฑ์ศักยภาพของดินที่เหมาะสมกับกิจกรรมในการดำรงชีวิตประเภทต่างๆ เพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ควรจัดแบ่งเขตและกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ชัดเจน ถูกต้อง เหมาะสม และมีความเป็นธรรม โดยคำนึงถึงการที่ธรรมชาติสามารถปรับตัวอยู่ได้อย่างสมดุลและการได้รับประโยชน์ของประชากรในท้องถิ่น

2.3 ควบคุมมิให้มีการขยายพื้นที่การเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย พื้นที่เดิมที่มีการทำไร่เลื่อนลอยควรได้รับการสนับสนุนให้เปลี่ยนมาทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ เปลี่ยนจากปลูกพืชไร่มาเป็นปลูกไม้โตเร็วและไม่ผล

2.4 พื้นที่ซึ่งใช้ในการเกษตรกรรม ควรได้รับการส่งเสริมให้นำระบบวนเกษตรมาใช้ ประกอบในสร้างฐานทรัพยากรไม้เพื่อการใช้สอย สมุนไพร และการพึ่งตนเองจากอาหารธรรมชาติ เพิ่มรายได้ในที่ดินที่มีอยู่เดิมอย่างจำกัด

3. นโยบายด้านการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน

3.1 จัดตั้งคณะกรรมการกำกับดูแลนิเวศชุมชน ทรัพยากร และการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยรูปแบบของคณะกรรมการอาจมีโครงสร้างเป็นคณะกรรมการร่วมมือระหว่างภาคี ได้แก่ รัฐ ประชาชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และเอกชน ในการศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ ตามสภาพความเป็นจริงเพื่อรับรู้สภาพปัญหาในแต่ละพื้นที่ ในการวางแผน กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากร แก้ไขปัญหา ติดตามและประเมินผลการจัดการ ภายใต้การรับรองสิทธิโดยพระราชบัญญัติป่าชุมชน และกฎหมายลักษณะเดียวกัน

3.2 ให้ชาวบ้านในชุมชนมีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาของรัฐที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารืออย่างกว้างขวาง ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการพัฒนาทุกประเภทที่จะดำเนินการในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะต้องมีการวิเคราะห์ผล

กระทบสิ่งแวดล้อมด้วยความถูกต้องและเป็นกลางก่อนเสมอ คณะทำงานต้องประกอบด้วยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ตลอดจนชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง โดยมีหลักการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- 1) สภาพปัจจุบันของของบริเวณที่จะมีโครงการ
- 2) รายละเอียดโครงการ พร้อมทางเลือกที่จะสามารถทำให้โครงการดำเนินได้
- 3) ศึกษารายละเอียดว่า ถ้าดำเนินโครงการตามแนวทางเลือกแล้วจะมีผลกระทบที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้อะไรบ้าง ทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นชั่วคราวและถาวร
- 4) เสนอแนะแนวทางในการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- 5) เปรียบเทียบผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระยะสั้นและระยะยาว ในด้านทรัพยากรกายภาพ หรือสภาพเศรษฐกิจและสังคม เพื่อดูผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นในระดับใด
- 6) ควรให้ข้อมูลที่แท้จริงต่อชาวบ้านเกี่ยวกับผลกระทบต่างๆ และควรรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป

3.3 เปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบต่าง ๆ และมีอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ให้สอดคล้องกับนโยบายและกลไกการปฏิบัติของรัฐ โดยให้องค์กรประชาชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการและการส่งเสริม

4. นโยบายด้านการศึกษา และการฝึกอบรม

4.1 ให้การศึกษาประชาชนทุกเพศทุกวัยทั้งในระบบและนอกระบบ โดยนำแนวคิดเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนารวมไว้ในด้านการศึกษาทุกระดับ

4.2 ให้เด็กนักเรียนศึกษาในเรื่อง สถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่น และผลกระทบจากการใช้ทรัพยากร

4.3 สนับสนุนให้เจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน ให้ความรู้แก่ชุมชน ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.4 จัดให้เจ้าหน้าที่เทคนิคทางด้านสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น ทำหน้าที่ให้บริการชุมชนด้านการให้ความคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.5 นำเอาประสบการณ์และความเข้าใจของคนในท้องถิ่นในเรื่อง การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาอบรม

4.6 ให้การศึกษาและฝึกงานอาชีพแก่เด็กชาวเขา เพื่อในอนาคตจะได้ย้ายมาอยู่ในที่ราบ

5. นโยบายด้านกฎหมายและหน่วยงานซึ่งบังคับใช้กฎหมาย

5.1 ควรมีการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาป่าของชุมชน โดยพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือกฎหมายลักษณะเดียวกัน

5.2 ควรมีการประสานงานกันในระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการใช้บังคับกฎหมาย เมื่อหน่วยงานใดมีการดำเนินการจับกุมผู้กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ให้แจ้งให้แก่หน่วยงานอื่นๆ ที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในชั้นสอบสวน เพื่อให้มีการดำเนินคดีผู้กระทำผิดได้ครบทุกฐานความผิด

5.3 เร่งเสริมให้มีการใช้มาตรการจูงใจแก่ชาวบ้านในชุมชน เช่น การให้สินบนนำจับแก่ผู้แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อทรัพยากรป่าไม้ เพื่อจูงใจให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น

5.4 เร่งเสริมการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้ถึงสิทธิที่ตนมีอยู่ ปัจจุบันกฎหมายให้อำนาจแก่ประชาชนในการช่วยจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่หลายประการ เช่น สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีที่พบเห็นการกระทำใดๆ อันเป็นการละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมมลพิษ หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหลายๆ ฝ่าย โดยเฉพาะสื่อมวลชน

5.5 รัฐบาลควรให้มีกฎหมายที่เหมาะสมและทันต่อเหตุการณ์ มีบทลงโทษอย่างเข้มงวด สำหรับเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำการหรือมีส่วนในการสนับสนุนการตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งผู้ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า

5.6 ควรมีกฎหมายให้สิทธิองค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินการทางกฎหมายเพื่อการคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้

5.7 รัฐบาลควรให้มีการจดทะเบียนรับรองความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชุมชน

ข. ชาวบ้านในชุมชน

1. ผู้นำชุมชนจะต้องเห็นคุณค่าและประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลเสียที่จะเกิดขึ้นถ้าพื้นที่ป่าหมดไป รวมทั้งมีจิตสำนึกในเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งต้องมีการให้การศึกษ และเปิดโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแก่ชาวบ้าน

2. ผู้นำชุมชนควรจะมีหลักประกันอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านในชุมชนจะไม่ตัดไม้ทำลายป่า หากทางรัฐมีการอนุมัติให้มีการดำเนินการโครงการสร้างหรือปรับปรุงถนนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ได้แก่

1) ให้ชาวบ้านร่วมกันออกกฎระเบียบการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขึ้น เพื่อควบคุมกันเอง และช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้นุคคลภายนอกเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้

2) รักษากฎระเบียบต่างๆ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเคร่งครัด มีการลงโทษผู้ที่ตัดไม้ทำลายป่าตามกฎหมายของหมู่บ้าน หรือส่งตัวดำเนินคดีตามกฎหมาย โดยไม่เห็นแก่ญาติพี่น้อง หรือสินจ้างรางวัลใดๆ

3) แสวงหาพลังงานอื่นๆ เช่น ก๊าซหุงต้ม พลังงานลม พลังงานแสงอาทิตย์ มาใช้แทนไม้ฟืนและถ่าน

4) อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้วยการจัดให้มีพิธีกรรมต่างๆ ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมชุมชน และกระทำอย่างต่อเนื่อง

3. ชาวบ้านในชุมชนทุกเพศทุกวัยจะต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีความหวงแหนในทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากป่า โดยมีชาวบ้านในท้องถิ่นให้ความร่วมมือ ดังนี้

1) การช่วยป้องกันรักษาป่า ได้แก่ ตรวจตราดูแลพื้นที่ป่าไม้ให้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หาของป่า หรือการแผ้วถางบุกรุกถือครองพื้นที่ ทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า และช่วยกันดับไฟป่าที่เกิดขึ้น และควบคุมการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่บางแห่ง ไม่ให้ทำอันตรายแก่ต้นไม้ที่ปลูก

2) การเพาะชำกล้าไม้ โดยติดต่อขอกล้าไม้ได้จากศูนย์เพาะชำและหน่วยงานต่างๆ ของกรมป่าไม้

3) การปลูกป่า ในพื้นที่ว่างเปล่า และปลูกเสริมในป่าธรรมชาติ ด้วยพันธุ์ไม้ท้องถิ่น

4) การบำรุงรักษาป่าไม้ ในพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่ป่าปลูก เช่น การปลูกต้นไม้ซ่อมต้นที่ตาย และการกำจัดวัชพืช

5) การใช้ประโยชน์ โดยนำผลผลิตหรือของป่ามาใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตัวจะมีการควบคุมกันเอง เพื่อให้ได้รับความเป็นธรรมในท้องถิ่น

4. ชาวบ้านจะต้องลดระบบธุรกิจการเกษตรบนภูเขาหรือบนพื้นที่สูง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เปราะบางง่ายแก่การพังทลายของหน้าดิน จะต้องใช้วิธีการในการเกษตรที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยฟื้นฟูสภาพของดินและป่า ดังนี้

1) เกษตรแบบผสมผสาน คือ ระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชและ/หรือมีการเลี้ยงสัตว์หลายๆ ชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) เกษตรกรรมอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี กำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ โดยการปลูกพืชหมุนเวียน ใช้เศษซากพืช มูลสัตว์ พืชตระกูลถั่ว ปุ๋ยพืชสด เศษซากเหลือทิ้งต่างๆ การใช้ธาตุอาหารจากการพูนังของหินแร่ รวมทั้งการใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีชีวภาพ เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของพืช และเป็นการควบคุมศัตรูพืชต่างๆ

3) เกษตรกรรมธรรมชาติ หลักการสำคัญ ได้แก่ ไม่มีการไถพรวน งดเว้นการใส่ปุ๋ย ไม่มีการกำจัดศัตรูพืช และไม่ใช้สารเคมีใดๆ

5. ชาวบ้านจะต้องมีการพึ่งตนเองสำหรับเทคโนโลยีที่ใช้พลังงาน หรือปัจจัยการผลิตในระดับต่ำ รวมทั้งใช้วิธีการตามธรรมชาติที่ได้ผลดีในการเกษตรโดยใช้เครื่องมือการเกษตรที่ใช้แรงงานมนุษย์และพลังงานจากสัตว์อย่างมีประสิทธิภาพ

6. ในการดำเนินโครงการทุกประเภทในอนาคต ชาวบ้านจะต้องได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของโครงการ

7. กลุ่มชาวบ้านร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในตำบล และในระหว่างตำบล สามารถทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยใช้ทรัพยากรของรัฐหรือรัฐดูแลอยู่ มีเวทีที่รวมตัวกันที่สนับสนุนในด้านเครื่องมือ ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน และคำนึงถึงความต้องการของชุมชนเป็นหลัก

ค. เอกชนที่เกี่ยวข้อง

1. องค์กรพัฒนาเอกชนควรจะประสานงานกับภาครัฐและภาคเอกชน ให้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนองค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

2. นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ควรมีบทบาทสนับสนุนความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยสู่ชุมชน หรือการสรุปบทเรียนการทำงานกับชุมชน การถ่ายทอดความรู้และข้อมูลข่าวสารสู่ชาวบ้านให้เท่าทันสถานการณ์ การกำหนดนโยบายกฎหมาย และการปฏิบัติของกลไกรัฐ

การกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์สู่ชาวบ้าน การจัดตั้งองค์กรชุมชน การอบรมเพิ่มพูนความรู้ และทักษะการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การประสานเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน

3. องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนสถาบันอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อช่วยเจ้าหน้าที่รัฐในการเฝ้าระวังทรัพยากรป่าไม้ โดยมีกลไกที่จะช่วยให้การบริหารงบประมาณเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. องค์กรเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรมีส่วนร่วมในการนำข้อมูลข่าวสารต่างๆ ไปเผยแพร่แก่ประชาชนในท้องถิ่น และควรมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การให้ข้อมูลข่าวสารและข้อมูลเกี่ยวกับแนวความคิดในการพิจารณาโครงการพัฒนาทุกประเภทในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

5. ภาคธุรกิจเอกชนใดที่เป็นเจ้าของโครงการพัฒนาในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะต้องมีการดำเนินการตามขั้นตอนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1) จะต้องมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริงแก่ประชาชน มีการให้ความรู้ทั้งในระบบและนอกระบบเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และมีการประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญของการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับสิทธิที่ประชาชนควรจะได้รับ ขอบเขตของการมีส่วนร่วม ขั้นตอนการพิจารณาโครงการ และอื่นๆ เพื่อให้ประชาชนทราบถึงสิทธิอันชอบธรรม

2) ก่อนการเปิดการประชาพิจารณ์ หน่วยงานเจ้าของโครงการจะต้องมีการแจกเอกสารที่สรุปรายละเอียดของโครงการพร้อมมาตรการการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ กลุ่มประชาชนที่สนใจโครงการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ศึกษารายละเอียดของโครงการและเตรียมข้อคิดเห็นข้อสนับสนุน และข้อโต้แย้งให้พร้อม

3) ขณะเปิดการประชาพิจารณ์ หน่วยงานเจ้าของโครงการจะต้องอธิบายถึงผลดีและผลเสียของโครงการ พร้อมกับรับฟังข้อเสนอแนะหรือข้อคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการประชาพิจารณ์ เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข แล้วเปิดการประชาพิจารณ์ขึ้นอีกครั้งก็ได้ จนกว่าจะเป็นที่ยอมรับได้ของทุกฝ่ายที่ได้แย้งกันอยู่